

Ірина Матяш

НОВИЙ ПОЛЬСЬКИЙ ПІДРУЧНИК З АРХІВІСТИКИ
(Halina Robotka. Wprowadzenie do archiwistyki. - Torun: Wydawnictwo
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003. - 160 s.)

Важливою проблемою, пов'язаною з організацією архівної освіти, є створення сучасного навчально-методичного комплексу (навчальні програми, підручники, хрестоматії, посібники з загальних та спеціальних курсів тощо) для вищої школи, орієнтованого на підготовку висококваліфікованих фахівців, які завтра прийдуть до архівів. Велике значення при цьому має професійність авторів таких праць, оригінальність їхнього бачення стратегії і тактики підготовки архівістів ХХІ ст. У багатьох аспектах проблеми підготовки кваліфікованих кадрів для архівних установ є спільними в країнах Центральної і Східної Європи. Оголошений Генеральною дирекцією державних архівів Польщі конкурс на підготовку підручника з архівознавства засвідчує серйозність ставлення до цієї проблеми в Польщі. Необхідність активізації підготовки підручників та навчальних посібників зумовлена динамічним розвитком на сучасному етапі польської архівістики, внаслідок чого зросло зацікавлення професією архівіста й ширше запроваджено архівні спеціальності в польських університетах.

Відтак праця досвідченого архівознавця і викладача Університету Миколая Коперника в Торуню Галини Робутки "Wprowadzenie do archiwistyki" (Торунь, 2003), що стала помітним внеском у польське підручникотворення, має інтерес не лише локальний. На наше переконання, вона цікава як для "не-польських" викладачів з точки зору концепції і структури, так і для "не-польських" студентів з огляду на її високу інформативність і загальносвітовий контекст.

Підручник з архівістики Галини Робутки забезпечує пропедевтичний курс вступу до спеціальності - чи не найвідповідальніший у "формуванні" майбутніх архівістів, ознайомленні їх з обраним фахом. Згідно з жанром, у ньому коротко й систематично (але не "елементарно")¹, викладено вступний матеріал до курсу архівознавства, що стане сходиною до глибшого опанування науки. Водночас з огляду на свою комплексність він має ширше читацьке призначення - від випускників середніх шкіл, що стоять перед вибором шляху, до аспірантів. Саме на це орієнтована структура видання. Вона включає 6 розділів, які охоплюють питання організації підготовки архівістів у Польщі й зарубіжних країнах (розділ I), теоретичні проблеми архівістики як науки - предмет, об'єкт, методи дослідження (розділи II, III), висвітлюють розвиток архівної термінології (розділ IV), практичні питання діяльності архівів з історичним екскурсом (розділ V), детально репрезентують архівну польську та зарубіжну бібліографію (розділ VI).

Досить переконливо інкорпоровано до загального тексту факультативний, на перший погляд, розділ I, присвячений підготовці архівістів у світі. Він дає уявлення про соціальну значущість архівної професії в різних країнах, а програми підготовки архівістів у 28 вищих навчальних закладах Австрійської Республіки, Болгарії, Великобританії, Італії, Іспанії, Росії, Словенії, Угорщині, Чехії, Фінляндії, Франції та інших країнах, вміщені в окремому параграфі, засвідчують спільність засадничих ідей архівної освіти в Європі.

Інформативно насичений історичний екскурс архівної освіти в Польщі показує тяглість традицій та знайомить з особливостями підготовки архівістів на різних етапах розвитку польської архівістики. Початок університетської підготовки архівістів у Польщі, як зазначає автор, сягає другої половини ХІХ ст. Тоді існувало два університетські центри архівної освіти - Краків та український Львів. Саме Львівський університет Яна Казимира дав польській архівній освіті одне з перших яскравих імен - Станіслава Кентржинського, який написав дисертацію у Кракові, а згодом очолив Архів давніх актів і Головний архів давніх актів у Варшаві. Згадано й інших перших викладачів архівістики: Станіслава Крижановського, Владіслава Семковича, Карела Бучека, Станіслава Кентржинського, які водночас мали великий практичний досвід роботи на чолі великих архівів. Лише в 1919-1920 академічному році розпочалося викладання архівістики в Варшавському

університеті. Згодом навчання архівістів було організовано в Любліні (Станіслав Пташицький), Вільні (Річард Мініцький), дещо пізніше - в Познані (Йозеф Пачковський), в Кракові, Торуні, Варшаві до 1951 р. відкрито спеціальні кафедри архівістики та організовано окрему архівну спеціалізацію: Торунь (1951), Вроцлав (1971), Познань (1972).

Для порівняння подано мережу вищих навчальних закладів, у яких готують нині польських архівістів. Це - Гданьський, Ягелонський, Марії Склодовської-Кюрі в Любліні, Вармінсько-Мазурський в Ольштині, ім. Адама Міцкевича в Познані, Шленський в Катовіцах, Миколая Коперника в Торуню, Варшавський, Вроцлавський університети, Католицький університет Любецький. Важливу роль в організації особливо післядипломної освіти відіграє Товариство архівістів польських, яке проводить курси підвищення кваліфікації для архівістів-практиків.

"Світовий контекст" архівної освіти представлено в найширшому часовому і територіальному вимірі: від Школи хартиї у Парижі (1821) до сучасних університетських центрів Болгарії, Чехії, Словаччини, Німеччини, Угорщини, України. До найстарших "самодіяльних архівних шкіл" віднесено Інститут археографічний (правильно - археологічний) у Петербурзі (1894), однак не згадано про Московський, Київський та Одеський археологічні інститути, та, власне, такої деталізації щодо висвітлення архівної освіти в зарубіжних країнах для підручника не вимагалось.

У розділі II проаналізовано напрями та особливості розвитку архівістики як наукової дисципліни, починаючи від часу її конституювання. Наведено чотири, прийняті в історіографії, періоди розвитку архівістики: XVI ст. - зародження архівістики; XVI- XVIII ст. - "початки" архівістики; XIX ст. - розвій архівістики як наукової дисципліни; XX ст. - поглиблення предмету дослідження, розвитку і вдосконалення дослідницьких методів, залучення методів інших наук. Важливо, що польська архівістика розглядається в загальносвітовому контексті. Це відкриває можливість виокремити її спільні риси та специфіку. Автор слушно стверджує, що XIX ст. для архівістики як дисципліни і архівної практики було часом створення її фундаментальних засад, розроблення методів і процедури роботи з документами, започаткування наукового доробку, вироблення концепції функціонування архівів як інституцій. XX ст. принесло розвиток дослідницьких методів, посилення зв'язку з науковою інформацією, створення сучасного архівного опису, пристосованого до потреб динамічного поступу комп'ютеризації, спроби уніфікації архівної термінології, передусім через опрацювання архівних словників.

На думку автора, про "самостійність польської архівістики" можна говорити з 1918 р. Вона знаходилася тоді у досить складній ситуації, зумовленої неоднаковою організацією і розміщенням польських архівів, низьким рівнем наукової і професійної підготовки архівістів, помітним впливом архівної практики окупаційних держав, перенесеної через архівістів-практиків. "Оновленню" польської архівістики сприяло приєднання в 1918 р. до групи старших архівістів представників нової генерації, які значно швидше реагували на вимоги вітчизняних архівів, та створення нових осередків у Варшаві, Львові, Кракові, Любліні, Познані. На тлі синтезу щодо розвитку світової архівістики, Галина Робутка пропонує власну періодизацію польської архівістики, в якій виокремлює такі етапи: 1) 1918-1952 рр. - етап "молодості" польської архівістики, впродовж якого в процесі взаємодії теорії та практики вироблялися наукові методи архівістики; 2) 1950-1980-і рр. - етап "дозрівання", коли польська архівістика розвивалася в умовах, притаманних країнам соціалістичного блоку, відірваних від впливів світової архівістики, однак мала поважні досягнення: створення численних архівно-наукових осередків, збільшення дослідників архівної проблематики, приріст наукового доробку та розвиток напрямів досліджень, вироблення архівної термінології; 3) 1990 ті рр. - етап "комп'ютеризації" і запозичення архівістикою методів інформаційних наук, розширення підготовки кадрів, створення архівних осередків, проведення наукових конференцій.

Надзвичайно важливим для перших кроків знайомства з архівістикою як наукою є розділ III, у якому розглянуто загальні та спеціальні методи досліджень, застосовувані в архівістиці. До групи методів адаптованих з історії, бібліотекознавства, наукової інформації, науки з організації та управління (яких більше) віднесено методи: функціонального аналізу, історичний, історично-структурний, системного аналізу, методи інформаційних наук, методи спостереження, статистичний, порівняльний і соціологічний. Особливу увагу зосереджено на "власних" методах архівістики: методі реконструкції архівного комплексу та методі історично-систематичному. Відзначено, що вивчення архівотворчих процесів ґрунтується на аналізі п'яти окремих фаз формування комплексу: 1) створення документації і формування взаємодії між документами; 2) створення канцелярських одиниць і взаємодія між ними; 3) створення реєстратур (класифікація документації, канцелярських покажчиків); 4) процес відбору; 5) архівне опрацювання. Наголошено, що опрацювання старших документальних комплексів вимагає розв'язання двох широких завдань: з'ясування певної організації, структури, компетенції, порядку функціонування творців комплексу (з урахуванням усіх змін) та реконструкція первісного внутрішнього укладу комплексу. При реконструкції новіших комплексів дещо змінюється перебіг наукового дослідження. Вивчення акотворчих процесів починається з вивчення надходження інформації в структурних осередках, у тісному зв'язку з їхніми основними і територіальними компетенціями. У випадку найновіших комплексів використовується іноді й методи науки організації та управління, що полегшує порядкування фактів і компонування з них цілого, представлених графічно в схемах і кресленнях. Детальний аналіз методів архівістики не лише дає уявлення про специфіку архівознавчих досліджень, а й допомагає майбутнім архівістам усвідомити важливість наукового підходу до таких досліджень.

Розділ IV становить собою термінологічний довідник засадничої архівної лексики і включає 32 поняття: архівістика (розуміється як галузь діяльності архівів і одночасно - самостійна дисципліна, об'єктом якої є накопичення, підготовка, опрацювання і удоступнення архівних ресурсів); архів (типи: архіви публічні - самостійні інституції, призначені для постійного зберігання, опрацювання, удоступнення документальних ресурсів органів влади, відомств, публічних установ; архіви державні - призначені для опіки над ресурсами органів влади та державних інституцій; архіви самоврядування - інституції з подібними до державних архівів завданнями, але віднесеними лише до ресурсів самоврядування; архіви громадські - самостійні інституції або осередки з завданнями, подібними до державних архівів: архіви партій, товариств, господарчих установ, косяолів та ін.; архіви приватні - особисті, родинні, родинно-маєткові, маєтків земських, маєтків рицарських, фінансових фірм, торгових фірм, промислових фірм); екстрадиція архівних матеріалів (передавання, приймання документів в міжнародних стосунках); канцелярія, матеріали архівні, методи порядкування в архіві (реєстратурний або канцелярійний, структурно-організаційний, схематично-предметний, функціональний); комплекс архівний; опрацювання архівне (класифікація); покажчики архівні (інвентар архівний, інвентар аналітичний та сумарний, інвентар картковий і книжковий, інвентар реальний та ідеальний, путівники, опис інформаційний) та ін. З точки зору українського читача цей розділ цікавий тим, що подає архівні "універсалиї" у розумінні польської архівістики, дає підстави для порівняння дефініцій, тлумачення понять і термінів у різних країнах.

Розділ V "Розвиток архівів, функції та організація" містить нарис розвитку польської архівістики на тлі всесвітньої історії архівів. На відміну від господарчих, адміністративних, урядових та дипломатичних архівів у кіммерійській державі (Умма, Ніпур, Лагаш), сірійських, перських, єгипетських, грецьких, римських архівів (хоч постання самого терміну в Європі пов'язано з XIII ст.) початки історії польських архівів не вивчено докладно через брак джерел. Зазначено, що початки польських архівів слід шукати в половині XII ст., у момент збільшення кількості документів, але про окремі

архіви (костьольні, князівські, міські) для зберігання документації можна говорити лише в другій половині XIII ст. А поняття про архівістів та архіваріусів як осіб, що мають під своєю опікою архіви, викристалізується в XVII ст. Унаочнюють викладений у розділі матеріал численні таблиці, схеми, фотодокументи.

Практичне значення мають два параграфи розділу "Функції архівів" та "Організація архіву". До засадничих завдань архівів віднесено накопичення, підготовку (зберігання та забезпечення від загроз зовнішніх і внутрішніх), опрацювання (студія вступна, виокремлення або зцілення комплексів, експертиза), порядкування (вибір методу порядкування і укладання внутрішнього комплексу - серії, під серії, класи і одиниці також надання сигнатури архівної), створення опису архівного на підставі комплексу (вступ до інвентарю або внесення даних про утворювача до програми комп'ютерної) і на підставі одиниці архівної (інвентаризація, нині замість традиційної в програмі комп'ютерній), створення опису архівного на інших позиціях структури ресурсу (створення інших показників) і удоступнення архівних документів (служба удоступнення може оперувати інструментами пошуковими, так званими архівними показниками, підготовленими в результаті опрацювання ресурсу).

У параграфі "Організація архіву" окреслено структурні підрозділи архіву та їхнє призначення.

Дуже детально подано у розділі VI архівознавчу літературу як польську, так і зарубіжну: бібліографічні показники, словники, підручники, часописи та продовжувані видання, путівники, словники біографічні та енциклопедичні. Якщо для польського студента, кому передусім призначено підручник, така інформація має дидактичний характер, то для українського читача вона має ширший інтерес, оскільки знайомить з видавничою діяльністю польських архівів і коротко характеризує окремі видання, як центральні (Archeion, Archivista Polski, Archiwa, Biblioteki i Muzea Koscielne, Biuletyn Wojskowej Sluzby Archiwalnej, Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk), так і регіональні: Бюлетень відділу Товариства Архівістів Польських в Познані (від 1993 р.), Краковський річник архівний (від 1995 р.), Miscellanea історично-архівна (з 1985 р., Варшава), Надварцянський річник історично-архівний (від 1994 р.), Плоцький історично-архівний річник (від 1995 р.), Познанський архівно-історичний річник (з 1993 р.), Праці історично-архівні (з 1993 р.), Річник історично-архівний (від 1979 р.), Щецинський інформатор архівний (з 1978 р.), Зшитки архівно-історичні (Катовіци, від 1998 р.), Теки архівні. Серія нова (від 1998 р.)

Кожен розділ супроводжується більшим чи меншим списком літератури для самостійного читання і поглибленого вивчення питання.

Таким чином, завдяки чіткій структурі, логічному викладу матеріалів, комплексному підходу до їхнього висвітлення, підручник задовольняє поставлену дидактичну мету і водночас слугує меті інформаційній, оскільки дає уявлення про минуле і сучасне польських архівів, їх функції, організацію, видавничу діяльність.

1. Див. : Философский энциклопедический словарь. - М., 1983. - С. 540.